

EUTANAZIJA I MORALNE DILEME

Miloš Arsić

Univerzitet u Kragujevcu, Pravni fakultet, Kragujevac

EUTHANASIA AND MORAL DILEMMAS

Milos Arsic

University of Kragujevac, Faculty of Law, Kragujevac, Serbia

SAŽETAK

Dozvoljenost prakse voljnog okončanja života teško bolesnom licu da bi bilo lišeno daljih bolova i patnji povod je brojnih i žustrih rasprava. Stavovi o ovom kompleksnom pitanju, najblaže rečeno, nisu jedinstveni. Dok, s jedne strane, pristalice eutanazije afirmativno govore o predmetnom činu i zalažu se za njeno ozakonjenje, protivnici, predstavljajući je kao negaciju osnovnog ljudskog prava, prava na život, teže da obesmisle bilo kakav pozitivan efekat koji bi ona mogla da donese. U senci odnosa prava na život i prava na odlučivanje o smrti, odnosno polemika o opravdanosti eutanazije s pravnog aspekta, nalazi se moralni segment ovog čina, koji nikako ne sme biti zanemaren. Da li je moralno odlučivati o okončanju sopstvenog života, pre svega, imajući u vidu činjenicu da niko nije učestvovao u donošenju odluke o njegovom otpočinjanju. Od značaja je i pitanje uticaja okolnosti konkretnog slučaja, vrste bolesti, odnosno intenziteta bolova i patnji kojima je lice izloženo, na moralnu ocenu donošenja, odnosno izvršenja odluke o okončanju života. Osnovni zadatak predmetne teorijske obrade predstavlja upoznavanje sa osnovnim obeležjima čina eutanazije, odnosno njeno sagledavanje kroz prizmu moralnih normi, kako iz ugla lica koje donosi odluku o okončanju sopstvenog života, tako i iz ugla lekara koji predmetnu odluku realizuje. Izbor predmeta ove teorijske obrade podstaknut je, pre svega, njegovim praktičnim značajem, kao i potrebom konstantnog moralnog preispitivanja sopstvenih postupaka, posebno u kontekstu ozbiljne krize sistema vrednosti koja karakteriše savremenu epohu.

Ključne reči: eutanazija; moral; etika, medicinska.

UVOD

Eutanazija (euthanasia) kao pojam, zajedno sa svim što obuhvata, predmet je konstantnih i prilično kontroverznih rasprava. Sama reč je grčkog porekla i u bukvalnom prevodu znači „dobra smrt“ (1). Uprkos činjenici da je eutanazija primenjivana znatno ranije, ova reč je novijeg datuma, a početak upotrebe termina vezuje se za Frensisu Bekona i njegov pokušaj da ukaže na dužnost lekara da teško bolesne pacijente liše patnji i bolova i omoguće im mirnu i spokojnu smrt (2).

Imajući u vidu njene osnovne karakteristike, eutanaziju je najprikladnije odrediti kao čin voljnog, odnosno namernog okončanja života, kako bi bol i patnja,

ABSTRACT

The permissibility of the practice of voluntarily ending the life of a seriously ill person, in order to deprive him of further pain and suffering, is the subject of numerous and heated debates. The attitudes on this complex issue, to put it mildly, are not unanimous. While on one hand, the supporters of euthanasia affirmatively speak about the act in question and advocate for its legalization, its opponents, presenting it as a negation of basic human rights and the right to life, tend to render meaningless any positive effect it could bring. In the shadow of the relationship between the right to life and the right to decide on death, there is the controversy about the justification of euthanasia from the legal standpoint, as well as the moral segment of this act, which must not be neglected. In this regard, the question arises whether it is moral to decide on the end of one's own life, having in mind the fact that no one participated in making the decision to start it. Another important issue is the influence of the circumstances of a specific case, including the type of disease, and the intensity of pain and suffering to which the person is exposed, on the moral assessment of making the decision to end a life or executing this decision. The main task of the theoretical treatment is to get acquainted with the basic features of the act of euthanasia, its perception through the prism of moral norms, both from the point of view of the person who decides to end his own life and from the point of view of the doctor who implements the decision. The choice of the subject of this theoretical treatment is motivated, above all, by its practical significance, as well as by the need for constant moral re-examination of one's own actions, especially in the context of the serious crisis of the value system that characterizes the modern era.

Key words: euthanasia; morals; ethics, medical.

kojima je izloženo lice čiji se život okončava, prestali. Tokom poslednjih nekoliko godina, zahvaljujući velikom interesovanju za slučajeve koji zagovaraju potrebu za promenom pravne regulative koja se odnosi na eutanaziju, menjaju se percepcije eutanazije i asistiranog samoubistva. Iz tog razloga, osim kliničkog pitanja, uključujući i etičko rezonovanje, predviđa se da će se u narednom periodu dogoditi promene u javnom i parlamentarnom mišljenju i da će se stavovi o tom pitanju i dalje menjati (3).

Međutim, pored različitih definicija pojma eutanazije, brojne su i raznolike njene klasifikacije, zasnovane na različitim kriterijumima (4). Tako na primer, prema jednoj

od klasifikacija, eutanazija (euthanasia) ili „dobra smrt“ i distanzacija (dysthanasia) jesu medicinske procedure koje se tiču smrti ljudskog bića i najprikladnijeg načina da se sa njom izbere. Eutanazija se, pre svega, bavi kvalitetom ljudskog života u njegovoj završnoj fazi, dok distanzacija traži produženje kvantiteta ljudskog života, boreći se sa smrću. Prema istoj klasifikaciji, eutanazija se, na primer, razlikuje od socijalne eutanazije, koja se naziva još i mithanazija (mithanasia) ili „bedna smrt“ jer nema veze sa potragom za dobrom, glatkom i bezbolnom smrću. Ortotanazija (orthothanasia) ili „umetnost dobrog umiranja“, prema navedenoj klasifikaciji, odbacuje sve oblike mithanazije, ali nije isto što i eutanazija ili distanzacija. Postoji veza između ekonomske devalvacije ljudskih bića i kulturne tendencije koja se sve više naglašava u odbijanju volje prava na život za one koji su preslabi da to pravo traže (5).

Osim navedene podele, postoji i podela zasnovana na kriterijumu postupanja lekara prilikom izvršenja predmetne radnje. Aktivnu eutanaziju karakteriše neposredno okončanje života davanjem smrtonosne terapije teško bolesnom pacijentu, dok je pasivni oblik zasnovan na nečinjenju lekara, odnosno uskraćivanju neophodne terapije pacijentu, što bez odlaganja ili posle određenog perioda za posledicu ima smrt pacijenta (6).

Osnovna odlika dobrovoljne eutanazije jeste da pacijent samostalno bira vreme, mesto i način smrti. Nedobrovoljnu eutanaziju karakteriše fizička odnosno psihička nesposobnost pacijenta da o navedenom činu donese odluku, zbog čega je i zabranjena. Veoma je važno napomenuti i od eutanazije razlikovati samoubistvo učinjeno uz pomoć lekara (3). Za razliku od eutanazije, gde je lekar neposredni izvršilac okončanja života pacijenta, u slučaju samoubistva potpomognutog od lekara, pacijent, odnosno lice koje je zbog bolesti izloženo patnjama i bolovima, samo sebi okončava život, pri čemu je lekar taj koji obezbeđuje neophodna sredstva za izvršenje navedenog čina.

Pravni aspekt eutanazije

Pravna strana čina eutanazije oslikana je u odnosu između prava na život, kao osnovnog ljudskog prava i prava na odlučivanje o okončanju života, zasnovanog na ličnoj autonomiji pojedinca (7). Posmatrajući pozitivnopravnu regulativu, nije teško doći do zaključka da je pravo na život ipak preovlađujuće, bez obzira na humanost odnosno milosrdnost pobuda na kojima čin eutanazije počiva. Ipak, postoji određen broj država u kojima je praksa okončanja života licu koje je usled bolesti izloženo teškim bolovima i patnjama pozitivnim propisima označena kao dozvoljena.

Tako je u Kanadi dozvoljeno odraslima koji boluju od ozbiljne i neizlečive bolesti u podmaklom stadijumu da

zatraže medicinsku pomoć kod umiranja, čak i ako ne pate od terminalne bolesti. Kolumbija je prva latinoamerička država koja je dekriminalizovala eutanaziju 1997. godine. U Zapadnoj Australiji, Viktoriji i Kvinslendu pravnim propisima nije zabranjeno umiranje na ovaj način. Ova mogućnost je ograničena na ljude sa uznapredovalim i progresivnim stanjem, koje uzrokuje nepodnošljivu patnju i za koje se predviđa da imaju manje od godinu dana života. U Oregonu, Vašingtonu, Vermontu, Kaliforniji, Koloradu, Havajima, Nju Džersiju, Mejnu, Montani i Novom Meksiku dozvoljeno je okončanje života uz pomoć lekara za umiruće pacijente (3).

Iako se u evropskim pravnim sistemima može naći širok spektar zakonskih rešenja koja se tiču eutanazije, ipak je u većini evropskih zakonodavstava eutanazija u svom klasičnom obliku zabranjena i smatra se krivičnim delom. Kao izuzetak javljaju se zakonodavstva Belgije, Holandije i Luksemburga. Čini se da se ipak zakonodavstvo Belgije najviše izdvaja od drugih, jer primenom eutanazije mogu biti obuhvaćena i smrtno obolela deca koja trpe neizdržive bolove (8), dok je u Holandiji eutanazija dozvoljena licima starijim od dvanaest godina. Na primer, u Francuskoj je dozvoljena palijativna sedacija, u kojoj neko može tražiti da bude duboko sediran dok ne umre, ali asistiranje umiranju nije dozvoljeno. U Norveškoj lekar ima pravo da odluči da prekine terapiju pacijentu ako to zatraži pacijent na samrti ili članovi njegove porodice u slučaju da bolesnik ne može da komunicira s okolinom. U Danskoj pacijent može da ima tzv. medicinski testament, koji lekari moraju da poštuju. U Velikoj Britaniji je eutanazija zabranjena zvanično, ali lekar može pacijentu na samrti da da jaku dozu morfijuma, iako se zna da od toga može da umre, što se pravda ciljem lekara da otkloni bol. U Španiji, gde je Katolička crkva posebno aktivna u osuđivanju eutanazije, zakon dozvoljava pacijentu pravo da odbije lečenje. U Grčkoj, Rumuniji, Poljskoj i Irskoj eutanazija je strogo zabranjena i lekar može da dobije do sedam godina zatvora ako je primeni (3, 9).

Parlamentarna skupština Saveta Evrope donela je i Preporuku br. 1418 iz 1999. godine koja se odnosi na zaštitu ljudskih prava i dostojanstva umirućih i ljudi koji se nalaze u terminalnom stadijumu bolesti. Sve države članice Saveta Evrope, u svakom pogledu, ohrabruju se da svojim unutrašnjim zakonodavstvom poštuju i štite dostojanstvo ljudi koji se nalaze u terminalnoj fazi bolesti. Država članica ipak nije dužna da u svom zakonodavstvu predvidi neograničenu mogućnost da lice koje želi da okonča svoj život snabde kakvom medicinskom supstancom koja omogućava laku i dostojanstvenu smrt (9).

Treba naglasiti da ni u zemljama u kojima eutanazija ima karakter legalnog akta, nisu sve kategorije lica podobne da joj budu podvrgnute. Ograničenja su različita, počev od starosne dobi, psihičkog stanja lica, preko vrste

bolesti od koje lice boluje, pa sve do faze bolesti. Težnja zakonodavaca svih zemalja u kojima je predmetni postupak zakonit jeste da što je moguće preciznije regulišu uslove pod kojima se postupak mora sprovesti, kako ne bi postao predmet opasnih zloupotreba (3).

Pravna regulativa Republike Srbije

Kada je reč o domaćem pravnom poretku, Ustavom Republike Srbije pravo na život zajemčeno je kao neprikosnoveno (10). Predmetnim odredbama, kojima je ovo značajno ljudsko pravo regulisano, propisano je još i to da u Republici Srbiji nije dozvoljena smrtna kazna, kao i da je kloniranje ljudskih bića zabranjeno. Uprkos značaju koji predmetne odredbe imaju, one sa sobom donose i izvesne nejasnoće i nedoumice. Tumačenjem odredaba Ustava kojima je regulisano pravo na život, ne može se doći do odgovora na pitanje da li je njima isključeno pravo na smrt, odnosno pravo na odlučivanje o sopstvenoj smrti. Ipak, stav zakonodavca je da radnja lišenja života iz samilosti lica koje se nalazi u teškom zdravstvenom stanju, i to na njegov izričit zahtev, predstavlja krivično delo, za koje je zaprećena kazna zatvora od šest meseci do čak pet godina (11). U pitanju je privilegovani oblik lišenja života, za koji je, usled postojanja specifičnih okolnosti, propisana blaža kazna nego za osnovni oblik krivičnog dela čiji zakonski opis podrazumeva lišenje života drugog lica (12). Međutim, sama činjenica da je ova radnja inkriminisana, navodi na to na koji je način zakonodavac protumačio ustavne odredbe o neprikosnovenosti ljudskog života, odnosno kakav je stav o dozvoljenosti eutanazije zauzeo.

S druge strane, Zakonom o pravima pacijenata pitanje eutanazije regulisano je na drugačiji način. Naime, pomenuti zakon predviđa pravo pacijenta da odbije predloženu medicinsku meru, čak i u slučaju kada se njom spasava ili održava njegov život, ali samo pod uslovom da je pacijent sposoban za rasuđivanje, uz dužnost lekara da pacijentu ukaže na posledice odluke da odbije primenu predložene medicinske mere (13). Kodeks medicinske etike Lekarske komore Srbije zabranjuje eutanaziju, ali na pomalo nejasan i dvosmislen način. U članu 67. navedeno je da je zabranjeno preduzimanje postupaka kojima se život umirujućeg pacijenta aktivno skraćuje. Međutim, već naredni stav istog člana govori o obavezi lekara da uvaži želju dobro informisanog i potpuno svesnog bolesnika, koji boluje od neizlečive bolesti, da se ne primeni neka medicinska mera koja bi spasla ili produžila njegov život (14). Ovde do izražaja dolazi kontradiktornost ove odredbe, jer se u istom članu Kodeksa eutanazija odbacuje i osuđuje, ali je istovremeno stav prema pasivnoj eutanaziji prilično blagonaklon. Važno je napomenuti da je odredbama predmetnog kodeksa, propisana dužnost lekara da preduzme sve mere da olakša trpljenje umirućem pacijentu, pa se postavlja

pitanje da li bi se pod tim moglo smatrati i davanje velike doze, možda čak i smrtonosne doze lekova protiv bolova kao što je morfijum (14). Na taj način bismo se približili evropskim pravnim sistemima po pitanju lišavanja života teško obolelih osoba.

Moral kao univerzalna društvena vrednost

Teorijskoj obradi konkretnih pitanja usmerenih na moralnu stranu čina eutanazije nužno prethode određena jezička preciziranja i pojmovna razgraničenja. Upotreba termina moral usmerena je na one vrednosti koje u okviru datog društva imaju univerzalni karakter. Sačinjen je od mnoštva nepisanih društvenih pravila i, kao takav, moral predstavlja jedan od polaznih kriterijuma na osnovu kojih čovek usmerava svoje ponašanje kako u odnosu prema drugima, tako i u odnosu prema sebi samom. Dakle, reč je o univerzalnoj praksi ljudskog ponašanja, koja je zasnovana na težnji ka dobrom, poštenom, istinitom (15).

Istorijski posmatrano, pojava moralnih normi vezuje se za pojavu čoveka sposobnog da rasuđuje, zaključuje i na osnovu toga upravlja svojim postupcima, odnosno donosi odluke. Dakle, čin prihvatanja pojedinca moralne norme kao svojevrstne individualne vrednosti, podobne da izvrši odlučujuć uticaj na njegovo ponašanje, predstavlja polaznu tačku ustanovljavanja morala kao univerzalne prakse ponašanja ljudi. Trajna potreba čoveka za humanošću, milosrđem, odnosno plemenitošću, u odnosima s drugim ljudima odlučujuće je oblikovala razvoj moralnih normi (16).

Rukovođen skupom vrednosti oličenim u značajnoj kategoriji kakvu predstavlja moral, čovek postaje sposoban da napravi razliku između istinitog i neistinitog, poštenog i nepoštenog i, što je najvažnije, između dobra i zla. Vrlina dobrog uvek je iste sadržine, ali može biti različitog oblika, a čovek, shodno okolnostima konkretnih životnih situacija, treba da prilagodi svoje postupke i dostigne je. Smisao moralnog postupanja ogleda se upravo u težnji čoveka da svoje delovanje usmeri dostizanju najviših vrlina i na taj način prevaziđe i nadjača mnogobrojna iskušenja i izazove koje realnost svakodnevnog života donosi sa sobom (17).

Moralne norme, kao sastavni element morala, autonomnog su karaktera, stacionirane su u svesti čoveka i kao takve snabdevene specifičnom vrstom sankcije. Za razliku od drugih društvenih normi, čije su sankcije spoljašnjeg karaktera, moralna sankcija je unutrašnja i ogleda se u pojavi griže savesti (18). Prethodno navedeno nikako ne znači da se moralne norme mogu posmatrati odvojeno od objektivne stvarnosti, odnosno mimo svakodnevnog društvenog života. Ovaj unutrašnji vid pravila ljudskog ponašanja oblikuje se pod snažnim uticajem brojnih i različitih društvenih okolnosti kojima je čovek okružen (19).

Različiti odnosi u koje čovek s drugim ljudima stupa neposredno utiču na izgradnju etičkih obrazaca u svesti pojedinca. Sama pripadnost određenoj društvenoj grupi ukazuje na načelno prihvatanje njenih etičkih principa. Bez obzira na usaglašenost sa opšteprihvaćenim moralnim načelima grupe kojoj pojedinac pripada, donošenje konačnog suda o etičkoj ispravnosti određenog ponašanja u isključivoj je nadležnosti pojedinca koji na osnovu sopstvenih merila odlučuje kojim će se etičkim načelima rukovoditi (17).

Eutanazija kao etička dilema

Intenzivni fizički bolovi, odnosno teške patnje kod lica koje im je izloženo mogu da dovedu do raznih odluka, među kojima i do drastične odluke o okončanju sopstvenog života. Ova značajna odluka, sama po sebi, predstavlja podoban predmet za analizu sa više različitih aspekata. Imajući u vidu njen krajnji efekat, neizbežno je njeno sagledavanje kroz prizmu etičkih parametara. Konačni cilj je da se, u kontekstu osnovnih etičkih kriterijuma, dođe do odgovora na pitanje, da li odluka o okončanju sopstvenog života, u datim okolnostima, predstavlja ispravnu odluku (20).

Karakteristične okolnosti, u kontekstu kojih se čin eutanazije najčešće posmatra, ogledaju se u prisustvu intenzivnih fizičkih bolova, odnosno snažnih duševnih patnji, izazvanih uticajem bolesti kojoj je određeno lice izloženo. Pitanje je da li izloženost intenzivnim fizičkim bolovima i duševnim patnjama predstavlja dovoljan i opravdan razlog da čovek donese odluku o okončanju sopstvenog života? Kako niti jedan pojedinac nije sposoban da sebi podari život, da donese odluku o njegovom otpočinjanju, sporna je podobnost čoveka da odluči da sopstveni život okonča. Osnovna pretpostavka jeste da je zdrav čovek sposoban za rasuđivanje i istovremeno svestan prethodno navedene činjenice, odnosno da ne postoji kriterijum na osnovu kojeg bi stekao apsolutno pravo da odlučuje o sopstvenom životu odnosno smrti. U tom smislu, posmatrano iz ugla zdravog i za rasuđivanje sposobnog čoveka, odluka o okončanju sopstvenog života mogla bi se smatrati etički neispravnom (21).

U vezi s prethodno navedenim, još bi se manje etičkim činom moglo smatrati traženje od drugog da učini nešto o čemu i kod samog tražioca postoji svest da nije u skladu sa etičkim kriterijumima. Zahtevati od lekara da, suprotno jednom od osnovnih načela medicinske etike – načelu poštovanja ljudskog života, prekine borbu za njegovo očuvanje i smrt pacijenta prihvati kao neminovnost samo po sebi predstavlja licemeran čin, neprihvatljiv za čoveka koji teži da svojim delima dostigne najznačajnije etičke vrline.

Još jedan faktor koji je prilikom ocene moralne ispravnosti odluke o okončanju sopstvenog života

neophodno uzeti u obzir jeste činjenica života ljudi u zajednici. U vezi s tim, opravdano je postaviti pitanje moralnosti odluke o okončanju sopstvenog života, posmatrano kroz prizmu odnosa pojedinca sa ostalim članovima društvene zajednice. Količina patnje i ostalih negativnih emocija koju smrt čoveka može prouzrokovati njemu bliskim licima, opravdan je razlog da pojedinac svoju odluku i u navedenom kontekstu preispita. Svi prethodno navedeni činovi, koje je neophodno uzeti u obzir prilikom ispitivanja moralne strane odluke o okončanju sopstvenog života, ukazuju na neetičnost navedenog čina. Čovek koji je sposoban da rasuđuje toga je svestan i ukoliko teži da u svojim postupcima ostvari obeležja najznačajnijih etičkih vrline, uzdržaće se od donošenja odluka ove vrste (21).

Međutim, realnost često odudara od ljudskih želja i sa sobom donosi razna iskušenja i izazove, na koje je, ispravnim postupcima, potrebno adekvatno odgovoriti. Bolesti, usled kojih se kao posledica mogu javiti fizički bolovi, odnosno duševne patnje, svakako predstavljaju ozbiljan izazov odnosno iskušenje za čoveka koji teži da postupa ispravno i svojim delovanjem dostigne različite vrline. U vezi s tim, pogledi na život, zdravog i bolesnog čoveka često se razlikuju. Nešto što je za zdravog i razumnog čoveka pogrešno, za bolesnog, pod uticajem raznih okolnosti, može biti nužno i jedino ispravno. U tom smislu, ni odstupanje od usvojenih etičkih shvatanja zajednice kojoj pojedinac pripada i njena potencijalna moralna osuda nekada neće biti dovoljni razlozi da pojedinac donese drugačiju odluku od one za koju se, pod uticajem bolesti kojoj je izložen, opredelio (22).

Eutanazija bazirana na principu autonomije i dostojanstva

Trenutak umiranja mora biti prirodno pravo pacijenta koje se mora poštovati u ime očuvanja njegovog dostojanstva (23). Zbog toga je praksa eutanazije u osnovi vođena kao solidarnost sa patnjom i poštovanjem volje pojedinca. Ovo obrazloženje ispunjava dva principa o kojima se raspravlja u bioetici: princip autonomije i princip dostojanstva (23).

Autonomija znači samoopredeljenje osobe da donosi odluke koje utiču na njen život, zdravlje, fizičko-psihološki integritet, društvene odnose. Odnosi se na sposobnost ljudskog bića da odluči šta je „dobro“ ili šta je njegovo ili njeno „blagostanje“ (7). Dakle, autonomna osoba je ona koja ima slobodu mišljenja i koja je oslobođena unutrašnjih ili spoljašnjih ograničenja da bira između alternativa koje su joj predstavljene. Osim slobode izbora, autonomni čin pretpostavlja i slobodu delovanja, zahteva da osoba može da deluje prema učinjenim izborima i donetim odlukama. Stoga, kada nema slobode mišljenja, kada postoji samo jedna alternativa, ili kada

nema slobode da se deluje u skladu sa željenom alternativom, preduzeta akcija ne može se smatrati autonomnom (7).

U slučaju da pojedinac, koji želi da sprovede eutanaziju, ne može da je postigne jer ga zaustavlja država, smatra se da nije ispoštovana njegova autonomija kao jedan od osnovnih principa koji vladaju etikom (12).

Takođe, pravo na eutanaziju zasniva se na principu dostojanstva. Poštovanje autonomije ličnosti kombinovano je s principom dostojanstva ljudske prirode, prihvatanjem da je ljudsko biće cilj samo po sebi, a ne samo sredstvo za zadovoljenje interesa trećih lica, komercijalnih, industrijskih i drugih. Poštovanje autonomne ličnosti pretpostavlja prihvatanje etičko-socijalnog pluralizma, karakterističnog za naše vreme (7). Načelo autonomije se po Kantu i dalje shvata kao „osnova dostojanstva čoveka i njegove racionalne prirode“.

Negirati eutanaziju znači eliminisati iz pojedinca njegovo dostojanstvo. Ako se dostojanstvo zasniva na njegovoj autonomiji, uskraćivanje prava na slobodu izbora i delovanja u suprotnosti je sa principom ljudskog dostojanstva (19). Tokom čitavog života uočava se dihotomija između vizija koje govore u prilog eutanaziji ili protiv nje. Ova diskusija je ograničena modernim moralnim, etičkim, filozofskim i pravnim vrednostima koje su u suprotnosti sa utilitarizmom. Nasuprot etici koja naglašava značaj karaktera osobe i njenih vrlina, utilitarizam uopšte ne pita za vrlinu ili motiv. Utilitaristi smatraju da i najbolji ili najčistiji motivi mogu da dovedu do loših posledica, odnosno da je moralna vrednost ponašanja u posledicama, dakle, ako su posledice dobre, čin je moralno opravdan. Odstupajući od ovog gledišta, može se posmatrati i postmodernistička struja eutanazije, koja smrt i besmrtnost tretira kao faktor individualizacije odnosno jedan od stavova postmodernizma je da je sve relativno i subjektivno (5, 24).

Medicinska etika i eutanazija

Moralna strana eutanazije, posmatrana iz ugla lekara, odnosno medicinskog radnika koji posredno ili neposredno uzima učešće u predmetnom činu, veoma je kompleksna. Zdravstvenu zaštitu je nužno svrstati među najznačajnije društvene delatnosti. Za lekare, kao glavne nosioce ove delatnosti od esencijalnog značaja je, da pored stručnog znanja, nužno poseduju mnoge druge vrline, među kojima se etičnost obavljanja lekarske profesije posebno izdvaja (25). Četiri su osnovna principa, na kojima je etika medicinskih radnika bazirana: poštovanje života ljudi, zabrana diskriminatornog postupanja i razlikovanja ljudi zasnovanog na nedozvoljenim kriterijumima, princip humanosti, kao i načelo poštovanja ličnosti pacijenata odnosno drugih lica (26). Upravo prethodno nabrojana načela moraju biti vodilja

medicinskim radnicima, u svakodnevnim odnosima prema pacijentima, ali i u relacijama prema celokupnoj društvenoj zajednici i što je najvažnije, u odnosu prema samom sebi. Ovo poslednje, posebno je značajno, upravo zbog autonomnog karaktera koji moralne norme imaju i stalnog unutrašnjeg preispitivanja sopstvenih postupaka od strane pojedinca, a kroz prizmu moralnih normi i načela (27).

Sa povećanjem očekivanog životnog veka, diskusije o mogućnosti intervencije u životnom ciklusu, ubrzanju ili produženju trenutka smrti, ponovo su oživljene, što je možda jedno od centralnih pitanja etike primenjene na zdravlje (5). Tako će se prilikom vrednovanja preduzete radnje lišavanja života, sa moralnog aspekta, najčešće poći od pobuda iz kojih se preduzimanju navedene radnje pristupilo. Osećaj samilosti prouzrokovan prisustvom jakih bolova i teških patnji kojima je bolesno lice izloženo, svakako je argument koji, sa etičkog aspekta, ide u prilog eutanaziji kao moralno ispravnom činu.

Međutim, navedena pobuda ne predstavlja jedini kriterijum prilikom moralnog vrednovanja učešća lekara u činu eutanazije. Kao što je prethodno navedeno, osnovni etički princip, čijem ispunjenju treba da teži svaki medicinski radnik, jeste poštovanje života ljudi. U vezi sa tim, postavlja se pitanje, ko je i na osnovu kojih kriterijuma ovlašćen da odlučuje o životu odnosno okončanju života drugog lica? Tradicionalno postoji snažan otpor zdravstvenih radnika prekidu života, na osnovu toga što je medicinska funkcija spasavanje života. Međutim, u ovoj tvrdnji postoji velika nepodudarnost, budući da se „odvajanje aparata“ tako da „život ide svojim tokom“, poznato kao pasivna eutanazija, smatra rutinskom procedurom (3).

Eutanazija je veoma kontroverzno pitanje i teško je doći do etičkog konsenzusa kada postoji niz faktora koji deluju u svakom pojedinačnom slučaju. Čini se da je eutanazija najlogičnija opcija za pacijenta, koji odluči da okonča svoj život. Kada je pacijent smrtno bolestan i pristaje da koristi eutanaziju, princip autonomije je najvažniji princip. Međutim, neophodno je da postoji dobro izbalansiran odnos između autonomije pacijenta i dobročinstva lekara. S tim u vezi, Nathan R., u svom radu „Da li je eutanazija moralno dozvoljena? Zašto ili zašto ne?“, postavlja pitanje, ako autonomija pacijenta ima prednost nad izborom lekara u slučajevima eutanazije, šta se dešava onda kada lekar ne želi da bude taj koji će pacijentu dozvoliti da koristi eutanaziju? Da li je moralno dozvoljeno i da li lekar konkretnu dužnost mora da izvrši, samo zato što je pacijentova autonomija preferencijalna? (25).

Razlog više za ozbiljnu dilemu o etičkoj ispravnosti čina eutanazije predstavlja i mogućnost eventualnog nenadanog pronalaska leka za bolest koja je do određenog momenta smatrana neizlečivom, a usled čijeg prisustva je lice zatražilo da bude podvrgnuto eutanaziji. Saznanje

lekara da je učestvovao u okončanju života drugog lica koje bi novopronađenim lekom potencijalno bilo izlečeno, nedvosmisleno bi kod njega izazvalo prisustvo moralne sankcije, oličene u griži savesti slabijeg ili jačeg intenziteta. Nikako ne treba zaboraviti ni na relativni karakter koji medicinska istina ima. Bez obzira na obrazovanje, stečeno znanje i iskustvo, svaka dijagnoza lekara, odnosno prognoza toka i ishoda bolesti nosi sa sobom izvesnu dozu sumnje i nesigurnosti. Navedenu sumnju, odnosno nesigurnost, moguće je protumačiti i kao odbijanje pacijenta da prihvati činjenično stanje onakvo kakvo jeste, a istovremeno može predstavljati i njegovu veru u izlečenje, odnosno pozitivan ishod, do poslednjeg momenta.

Pogrešno je da upravo lekar bude taj koji će oduzeti pacijentu pravo da veruje u izlečenje, uprkos bolovima i patnjama kojima je izložen, time što će ispuniti njegov zahtev i lišiti ga života kao neizlečiv slučaj. Upravo taj zahtev koji teško bolesno lice postavlja lekaru, dodatni je razlog za moralno preispitivanje ispravnosti odluke lekara da saučestvuje u postupku eutanazije (28).

Propisi zemalja u kojima je čin eutanazije dozvoljen, kao nužan uslov za realizaciju navedene radnje postavljaju sposobnost za rasuđivanje lica koje zahteva da bude lišeno života. Prilično je sporno u kojoj je meri teško bolesno lice sposobno da rasuđuje, a posebno da donese tako važnu odluku, kakvu predstavlja okončanje sopstvenog života. Čak i u situaciji da lekar formalno utvrdi sposobnost za rasuđivanje obolelog lica, uticaj bolova i patnji kojima je lice izloženo nikako ne treba zanemariti prilikom donošenja odluke (29). Prihvatanje sposobnosti za rasuđivanje kao neophodnog uslova za sprovođenje eutanazije potencijalno može dovesti do povrede drugog značajnog etičkog principa. U pitanju je princip zabrane diskriminatorskog postupanja. Činjenica da čovek u određenom trenutku svog života nije sposoban da rasuđuje, nikako ne znači da ne oseća fizičke bolove prouzrokovane raznim bolestima. Pitati umiruće pacijente o njihovom stavu prema eutanaziji moglo bi dovesti do pogrešnih rezultata (30).

U tom smislu, sa moralnog aspekta bilo bi potpuno neprihvatljivo praviti razliku između lica koja su izložena intenzivnim bolovima, samo na osnovu činjenice što su neki od njih sposobni da rasuđuju, a drugi ne. Od lekara se očekuje da identifikuje najkorisniji plan brige o pacijentu, ali i da prati njegove zahteve, kao i da prihvati mogućnost da pacijent sam donose konačnu odluku o smeru lečenja (25). Od značaja je pomenuti i načelo humanosti, kao jedan od rukovodećih etičkih principa ponašanja lekara. Okončanje života bolesnog lica, pa makar to bilo i na njegov izričit zahtev, predstavlja pobedu smrti nad životom. Između humanosti i smrti ne postoji znak jednakosti, jer je humanizam uvek na strani života (31). Savremena medicina i postojanje velikog broja različitih

medicinskih sredstava podobnih da suzbiju, odnosno eliminišu bolove različite vrste i intenziteta, dodatni su argument koji učešće lekara u postupku eutanazije sa moralnog aspekta određuju kao neetički čin.

ZAKLJUČAK

Bez obzira na postojanje brojnih i prilično konkretnih argumenata kako u prilog, tako i protiv postupka eutanazije, nemoguće je bezuslovno se pridružiti pristalicama odnosno protivnicima ovog čina i jednostrano se odrediti prema njemu. U kontekstu svega navedenog, jasno je da se eutanazija, iako zasnovana na milosrdnim pobudama i težnji da se bolesnom licu omogući dostojanstvena smrt, smrt bez bolova i patnji, suočava sa određenim preprekama moralnog karaktera. Etičke barijere, koje postoje kod bolesnog lica, a naročito kod lekara, mogu biti odlučujuće na njihovo opredeljenje, da li će u učestvovati u postupku eutanazije ili ne. Ponekad moralna norma, pozicionirana u svesti pojedinca, može predstavljati ozbiljniju prepreku izvršenju neke radnje, u odnosu na pravnu normu, čija je primena obezbeđena monopolom fizičke prinude kojim država raspolaže. Ne sme biti zanemarena činjenica da je eutanazija u većini država inkriminisana, međutim, spoznaja da svojim ponašanjem krši određeno etičko načelo delotvornije utiče na čoveka koji teži da bude moralan, nego saznanje da je određena radnja zabranjena zakonom.

Na samom kraju teorijske obrade, kada se na jednoj strani nađu sve životne okolnosti vezane za primenu eutanazije, odnosno pobude iz kojih se pribegava eutanaziji, a na drugoj osnovna moralna načela, teško je doći do zaključka u kome bi eutanazija bila okarakterisana kao etički potpuno ispravan čin.

Ipak, postojanje određenih pozitivnih efekata ove radnje ostavlja prostor za buduća teorijska istraživanja i ponovno stavljanje eutanazije u moralni kontekst.

LITERATURA

1. Živković M. Pravo na život i eutanazija, Pravo – teorija i praksa 2015; 32: 50–60.
2. Živković MV, Pavlović ZS. Eutanazija – pravni aspekt. Vojno delo 2019; 71: 73–81.
3. Steck N, Egger M, Maessen M, Reisch T, Zwahlen M. Euthanasia and assisted suicide in selected European countries and US states: systematic literature review. Med Care 2013; 51: 938–44.
4. Sorta-Bilajac Iva. Od eutanazije do distanzije. Rijeka: Medicinski fakultet, 2005.
5. Westphal ER, Nowak WS, Krenchinski CV. Of philosophy, ethics and moral about euthanasia: the discomfort between modernity and postmodernity. Clin Med Rev Case Rep 2019; 6: 270.

6. Vaughn L. Active and passive euthanasia. bioethics: principles, issues, and cases. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2010.
7. Mihajlović V. Ustavno pravo. Kraljevo: V. Mihajlović, 2009.
8. Cohen-Almagor R. Belgian euthanasia law: a critical analysis. *J Med Ethics* 2009; 35: 436–9.
9. Letelier P. History and definition of a word. Euthanasia: ethical and human aspects v. 1, Strasbourg: Council of Europe, 2003: 13–24.
10. Ustav Republike Srbije. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 2021: 98/2006 i 115/2021.
11. Krivični zakonik. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 2019: 85/2005, 88/2005 ispr., 107/2005 ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
12. Stojanović, Z. Komentar Krivičnog zakonika. XI izd. Beograd: Službeni glasnik, 2021.
13. Zakon o pravima pacijenata. Član 17. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 2013; 45/2013.
14. Kodeks profesionalne etike lekarske komore Srbije. Član 62. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 2007: 121/2007.
15. Kodeks profesionalne etike lekarske komore Srbije. Član 63. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 2007: 121/2007.
16. Bentahila L, Fontaine R, Pennequin V. Universality and cultural diversity in moral reasoning and judgment. *Front Psychol* 2021; 12: 764360.
17. Filip I, Saheba N, Wick B, Radfar A. Morality and ethical theories in the context of human behavior. *Ethics & Medicine: An International Journal of Bioethics* 2016; 32(2): 83–87.
18. Popović B. Uvod u psihologiju morala. Beograd: Naučna knjiga, 1977.
19. Mitrović, M., Vuković, D. Osnovi sociologije prava. III izd. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2016.
20. Simić M, Đorđević S, Matić D. Uvod u pravo. Kragujevac, 2017.
21. Begley AM. Guilty but good: defending voluntary active euthanasia from a virtue perspective. *Nursing Ethics* 2008; 15: 434–45.
22. FeldmanHall O, Son JY, Heffner J. Norms and the flexibility of moral action. *Personal Neurosci* 2018; 1: e15.
23. Truog RD. End-of-life care: is euthanasia the answer? *Intensive Care Med* 2006; 32: 6–8.
24. Jerotić V. Eutanazija i religija. *Srp Arh Celok Lek* 2008; 136: 331–3.
25. Nathan R. Is euthanasia morally permissible? Why or why not? *Sound Decisions: an Undergraduate Bioethics Journal* 2015; 1(1): Article 4.
26. Mastro Christa A., Mason, Susan E. Ethical issues and attitudes towards euthanasia. *Mod Psychol. Stud* 2017; 22: 28–36.
27. Nenadović M. Medicinska etika. II izd. Beograd: Bigraf, 2007.
28. Mihajlović D, Stojanović D. Poslovna etika i moral u biznisu. *Ekonomске teme* 2010; 48: 241–52.
29. Doyal L. Why active euthanasia and physician assisted suicide should be legalised. *BMJ* 2001; 323: 1079–80.
30. Radulovic S, Mojsilovic S. Attitudes of oncologists, family doctors, medical students and lawyers to euthanasia. *Support Care Cancer* 1998; 6: 410–5.
31. Tenesaca Cabrera PG, Ramírez-Coronel AA, Mesa-Cano IC, Jaya Vásquez LC. Perspective on assisted suicide and euthanasia: systematic review. *Arch Venez de Farmacol y Ter* 2021; 40: 581–6.